

ТАЛАБАЛАРДА МАДАНИЙ ИММУНИТЕТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИЖТИМОЙ-МАДАНИЙ МУҲИТНИНГ ЎРНИ

Усанов Равшан Тураявич

*Академик Б.Фафуров номидаги Хужанд давлат университети маданиятшунослик кафедраси
доценти, фалсафа фанлари номзоди*

Бегматова Дилноза Мухтаровна, Ph.D

*Самарқанд давлат чет тиллар институти, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори,
доцент*

ARTICLE INFO.

Таянч сўзлар: маданият, маданий муҳит, маданий иммунитет, маданий бойлик, кадрятлар, талаба-ёшлар, педагогик стратегия.

Аннотация

Ушбу мақолада талабаларда маданий иммунитетни ривожлантиришнинг педагогик стратегияларини аниқлаш ва амалиётга татбиқ етиш, маданий иммунитетни ривожлантиришда ижтимоий-маданий муҳитнинг ўрни баён қилинган.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Жамиятда ўз ўрнини топишга интилиш, ўз ролларини тўғри бажаришга ҳаракат қилиш, ўз олдига аниқ мақсадлар қўйиш, талаба-ёшларнинг маданий дунёқарашини қай даражада шаклландирганига боғлиқ. Аниқ маданий дунёқарашга эга бўлган, «оммавий маданият»нинг салбий оқибатлари ҳақида тўғри тасаввур ҳосил қила оладиган талаба-ёшларгина ўз ҳаёт йўлларини аниқ белгилаб олишга ҳаракат қиладилар. Ёшлар онгига нисбатан маданий тажовулар таълим муассасаси, жамият ва оилада уларнинг бажарадиган рольларини тўғри белгилаб бермаслик натижасида вужудга келади.

Маданий муҳит – шахснинг танлов имкониятларини кенгайтиради. Айни бир маданият шахсга ҳам ижобий, ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бугунги кунда жамият аъзоларига айниқса, ёшларга ҳам ижобий ҳам салбий таъсир кўрсатувчи маданият бу “оммавий маданият”дир. Маданиятнинг ривожланиши шахснинг ижодий имкониятларини кенгайтиришга хизмат қилади.

Тадқиқотчи олим У.И.Маҳкамовнинг фикрича, маданият – аждодларнинг мероси асосида шаклландирган тушунчалар моделидан иборат бўлиб, муайян муҳит доирасида инсонларни турли фарқли гуруҳларга ажратишларига хизмат қилади[1; 56-б.]. Ижтимоийлашиш натижасида жамият аъзолари нима муҳим, нима муҳим эмаслигини англаб этадилар. Бундай умумий тушунчалар турли рамзлар, кадрятлар, меъёрлар, эътиқодлар ва ижоднинг турли шаклларида ўз ифодасини топади. Натижада жамият аъзолари кундалик ҳаётда катта ва кичик гуруҳларга мансуб бўлади.

Кўплаб масалаларда маданият инсонларнинг хулқ-атвори ва нуқтаи назарларига таъсир кўрсатади. Бироқ бу барча кишилар битта ягона маданиятга мансуб деган хулосани чиқаришга асос бўлмайди. Чунки, маданият ягона хулқ-атвор ва фикрнинг шаклланишини таъминламайди.

Инсонлар ўз нуқтаи назарлари ва хатти-ҳаракатлари билан турли-туман маданиятларга хос бўлган хатти-ҳаракатлар ва нуқтаи назарларни эгаллашга интиладилар. Кимдир Европа маданиятини ўзлаштиришга интилса, яна бошқа бир гуруҳ инсонлар Шарқона маданиятга хос бўлган хатти-ҳаракатларни эгаллашга ҳаракат қилади. Шундан келиб чиқиб бугунги кунда гибрид характердаги “оммавий маданият”нинг кенг аудитория, айниқса ёшлар онгига таъсири кучаймоқда.

Тадқиқотчи Д.Н.Рўзиеванинг таъкидлашича, айти бир жамиятда яшайдиган кишилар ушбу жамиятга хос бўлган маданиятга мансуб кадрларни ўзлаштирмасликлари, алоҳида эътиқодга эга бўлишлари ҳам мумкин[2; 67-б.]. Лекин, айти бир жамиятга хос маданият у ёки бу қирралари билан барча кишиларнинг хулқ-атвориға муайян даражада таъсир кўрсатади. Айти шу маданиятга хос бўлган стереотипларни маълум даражада эгаллашларига хизмат қилади.

Маданият тушунчасини аниқлаш жараёнида иккита муҳим ҳодисани ойдинлаштириш талаб қилинади:

Биринчидан, маданиятни муайян шарт-шароитлар контекстида ўрганиш лозим. Чунки маданият мавжуд ресурслар, жамият аъзоларининг билим даражаси ва технологиялар билан боғлиқ. Ҳукумат структураси ва ишлаб чиқариш муносабатлари натижасида вужудга келган алоқадорлик ҳам маданиятга сезиларли даражада таъсир кўрсатади. Маданият инсонларнинг жамиятдаги ўз ўрни ва бошқаларнинг ўрнини англаб этишига кўмаклашади. Бунда шахсни ижтимоийлаштириш усуллари ва механизмлари муҳим ўрин эгаллайди. Маданият жамият умумий қиёфасининг таркибий қисми. У атроф-оламга таъсир кўрсатади ва ўзининг муҳитдаги ўрнини ўзгартиради. Бу шахс ва жамият ривожланишида маданиятнинг тутган ўрнини англаш имконини беради.

Иккинчидан, маданият мувозанат ҳолатидаги ҳодиса эмас. Ўзаро муносабатга киришиш жараёнида инсонлар маданиятнинг ўзгаришига дуч келади. Бироқ маданиятнинг ўзгариш темпини қайта баҳолаш муҳим эмас. Маданиятнинг муайян йўналишлари жамият аъзоларининг диди, дунёқарашини, ҳаётини фаолиятларига сезиларли даражада таъсир кўрсатади. Бундай таъсир узоқ вақт мобайнида намоён бўлади. Ўтмишдаги ҳаёт тарзига хос ва бугунги кун учун ҳам аҳамиятли бўлган маданий кадрларни сақлаб қоладилар.

Гибрид маданият жамият ҳаётига кенг қўламда кириб бораётган бугунги кунда унинг ёшлар онги ва нуқтаи назарига кўрсатаётган таъсири ўта хавфлидир. Бу ёшларнинг ҳаракат меъёрлари, хулқ-атвор кўринишлари, эътиқодлари ва кадрларига сезиларли даражада таъсир кўрсатмоқда. Кўплаб умумий омиллар маданиятнинг тез ўзгаришига тўсқинлик қилиб, умумий тасаввурларнинг кенг ёйилишига салбий таъсир кўрсатади. Булар жумласига натижалар ва меъёрлар киради. Бу ёшларнинг ижтимоийлашишлари ва мулоқот қилишлари учун зарур воситалар ва ресурсларнинг этарли эмаслигини кўрсатади. Талаба-ёшларда ахборот олиш, уларни саралаб ўзлаштириш ва таҳлил қилиш имконияти этарли бўлмаган вазиятларда ижтимоий тармоқларга кўпроқ мурожаат қиладилар. Натижада улар турли маданиятларга хос ижобий сифатлар билан бир қаторда салбий хулқ-атвор стереотипларини ҳам ўзлаштирадилар.

Бир томондан қараганда, ахборотларнинг кўплиги талаба-ёшларнинг танлов имкониятларини кенгайтиради, уларнинг ижтимоийлашишларини жадаллаштиради.

Тадқиқотчи З.Т.Солиеванинг фикрича, маданият тушунчасини қўллашдаги ранг-баранг ҳолатлар ахборотларнинг кўплиги, уларни олиш ва саралаш имкониятининг кенгайишини таъминлайди[3; 37-б.].

Маданият қуйидагилар билан тавсифланади: урф-одатлар, меъёрлар, кийиниш манераси, гастронимик дид ва бадиий ижод ифодасида намоён бўлади. Маданиятнинг ушбу кўринишлари шахснинг ижтимоийлашувида муҳим ўрин эгаллаб, уларсиз маданият жамиятдаги аҳамиятини

намоён эта олмайди. Жамиятда анъанавийлик ва замонавийлик биргаликда намоён бўлиб, уларни бир-бирисиз тасаввур қилиш мумкин эмас.

Турли маданиятларга хос бўлган тушунчалар уйғунлашиб, жамият ҳаётида биргаликда яшаб келмоқда. Турли маданиятларга хос тушунчалар ёшлар онгига сингиб, ўзининг яшовчанлигини таъминламоқда. Шундай маданият воситалари борки, улардан эркаклар ҳам аёллар ҳам бирдай фойдаланадилар. Улар ўз навбатида маданий кадриятлар сифатида эътироф этилади.

Бу шуни кўрсатадики, инсонлар жамиятда мавжуд бўлган барча кадриятларни бирдай ўзлаштирмайдилар. Айни бир маданиятга мансуб бўлган кишилар ўз маданий дунёқарашлари доирасида ҳаётий меъёрлар ва кадриятларни қабул қиладилар. Масалан, гендер тенгликни тан олмаслик, соғлом маданий нуктаи назарга эга бўлган хотин-қизлар ва эркакларда бирдай норозилик кайфиятини вужудга келтиради.

Сўнги вақтларда инсонларнинг умуминсоний кадриятларга, жумладан билимларга муносабатлари ўзгармоқда. Агар катта инсонлар маълумот олишнинг муҳимлигини англасалар ва унда бўлажак иқтисодий ва маънавий-психологик мустақилликларининг кафолатини, ўз билимларини ошириш, дунёқарашларини кенгайтириш имкониятларини кўрсалар, ёшлар орасида эса аксинча таълим олишга қизиқиш пасайиши кузатилмоқда.

Ёш авлодни ҳаёт фаолиятининг мазмуни ва шакллари эрта ёшданок онгли танлашга, ўз бўлажак касбини психологик, жисмоний, ақлий хусусиятлари, шахс сифатлари ва хусусиятларини ҳисобга олиб беҳато танлашга ижтимоий эҳтиёж ўсиб бормоқда. Шундан келиб чиққан ҳолда бугунги кунда ўқитиш жараёнини **индивидуаллаштиришнинг зарурати** объектив шароитлар билан боғлиқ.

Хулоса қилиб айтганда, замонавий ёндашувлар: педагогика, психология, социологияга оид илмий қарашлар маданий иммунитет тушунчасининг ўзига хос жиҳатларини очиш, ижтимоий маданий муҳитда шахсда маданий иммунитетни таркиб топтириш ва ривожлантиришга йўналтирилгандир. Шунга қарамасдан, индивидуал ёндашув асосида талабаларда маданий иммунитетни ривожлантиришнинг педагогик стратегияларини аниқлаш ва амалиётга татбиқ этиш механизмларини ишлаб чиқиш йўналишида йетарлича илмий изланишлар амалга оширилмаган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Маҳкамов У.И. Юқори синф ўқувчиларида ахлоқий маданиятни шакллантиришнинг педагогик асослари: Педагогика фанлари доктори. ... дисс. – Т., 1998. – 286 б.
2. Рўзиева Д.Н. Олий таълим муассасалари талабаларида мильлий ифтихор туйғусини шакллантиришнинг илмий педагогик асослари. Пед фан. докт. дисс. –Т. 2007. –254 б.
3. Салиева З.Т. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг маънавий маданиятини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш: Фан доктори ... дисс. – Т., 2017. – 243 б.
4. Begmatova Mutabar Askarovna, & Usanov Ravshan Turayevich. (2022). A NEW APPROACH TO CULTURAL SCIENCE. *Philisophy and Life*, 1(si 2), 2. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7325524>.
5. Усанов Р.Т. Единства-великое достояние // I. Uluslararası dede korkut türk tarihi kültürü ve edebiyati sempozyumu 20-23 mart 2018 Antalya (Turkiya).
6. Mukhtarovna B. D. Professional socialization of youth as a pedagogical problem // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 1207-1212.
7. Begmatova D. M., Daminova N. K., Vaydulla M. M. Improving the pedagogical content of professional socialization of youth and students in the context of globalization // *ISJ Theoretical & Applied Science*. – 2022. – Т. 1. – №. 105. – С. 756-759.

8. Botir E., Muxtarovna B. D. THE IMPORTANCE OF DISTANCE LEARNING IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – T. 22. – C. 148-151.
9. Begmatova D. M. YOSHLARNING KASBIY IJTIMOYILASHUVIDA–XALQ PEDAGOGIKASINING DIDAKTIK VA AKMEOLOGIK AHAMIYATI //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 146-149.
10. Kudratovna D. N. Socialization of young people in the process of family education //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2021. – T. 1. – №. 02. – C. 37-45.
11. Daminova N. K. TA'LIM TASHKILOTLARIDA IJTIMOYILASHUV JARAYONLARINI BOSHQARISH IERARXIYASI //Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 44-51.
12. Бегматова Д. М. Касбий ижтимоийлашувда замонавий касблар таҳлили //Педагогика ва психологияда инновациялар. – 2020. – Т. 10. – №. 3.
13. Saida Y. THE DIFFERENCE BETWEEN PEDAGOGICAL TECHNOLOGY AND METHODOLOGY //Involta Scientific Journal. – 2023. – T. 2. – №. 1. – C. 124-128.
14. Yuldasheva S. The Main Directions of the Organization of Production Processes at Industrial Enterprises in the Digital Economy //Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science. – 2021. – T. 2. – №. 4. – C. 189-194.
15. Oktamovich E. Q., Tashkulovna Y. S. Types of person-centered learning technologies and innovative forms, methods and tools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 11. – C. 197-199.
16. Mamatkadirovna N. K. Pedagogical system of development of culture of international communication in students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 11. – C. 245-247.
17. KARIMOVA N. МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР БИЛАН ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ТЕМПЕРАМЕНТ ХУСУСИЯТЛАРИ //Хорижий тилларни ўрганишнинг психологик-педагогик омиллари. Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – 2018.